УДК 81′25=111=161.2

Н. В. Денисенко, Н. Є. Мілько

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Емфаза як загальнолінгвістичне і перекладознавче поняття

Денисенко Н. В., Мілько Н. Є. Емфаза як загальнолінгвістичне і перекладознавче поняття. В статті розглядаються способи відтворення емфатичності англійських художніх текстів в українському перекладі. Здійснено котрастивний аналіз емфази у системах англійської та української мов у роботах англійських та американських письменників та їх перекладах українською мовою. Розмежовуються емфатичні, експресивні та емоційні засоби, зазначаються особливості їх використання в оригіналі та особливо в перекладі. З'ясовуються особливості відтворення та функціонування емфатичних засобів англійської мови в українському художньому перекладі та їх цілісний аналіз.
Ключові слова: емфаза, емфатична конструкція, художній переклад.

Денисенко Н. В., Милько Н. Е. Эмфаза как лингвистическое и переводоведческое понятие. В статье рассматриваются способы передачи эмфатичности английских художественных текстов в украинском переводе. Проведен контрастивный анализ эмфазы в системах английского и украинского языков в работах английских и американских писателей и их переводах на украинский язык. Разграничиваются эмфатические, экспрессивные и эмоциональные средства, указываются особенности их использования в оригинале и особенно в переводе. Выясняются особенности перевода и функционирования эмфатических средств английского языка в украинском художественном переводе и их целостный анализ.
Ключевые слова: эмфаза, эмфатическая конструкция, художественный перевод.

Denysenko N., Milko N. Emphasis As A Linguistic And Stylistic Phenomenon. The article focuses on a complex study of the peculiarities of English emphasis rendering in Ukrainian fiction translations. The research is based on the contrastive analysis of emphasis in the systems of the English and Ukrainian languages in the works by English and American writers and their translations into Ukrainian. The work deals with the problems of translating English emphasis and their combinations, depending on their communicative and pragmatic functions in different communication types of utterances. A classification of the types and kinds of English and Ukrainian emphasis is made. Conditions and peculiarities of translating emphatic means are found out and compared in English-Ukrainian translations.
Key words: emphasis, emphatic constructions, fiction translation.

Одним із найважливіших питань сучасного перекладознавства є вирішення проблеми перекладної адекватності, співвідношення смислу вихідного та цільового текстів і мовленнєвих засобів, які виражають цей смисл. У рамках даної проблеми значної ваги набуває питання про відтворення значень емфатичних мовних елементів, які є невід'ємним складником авторської стилістики. Наша робота присвячена дослідженню способів відтворення емфатичності англійських художніх текстів в українському перекладі. Важливість такого дослідження зумовлена необхідністю вирішення як теоретичних, так і практичних проблем художнього перекладу.

Актуальність теми визначається зростаючим інтересом до вивчення комунікативного аспекту мови, до проблем інтерпретації виразно-зображальних, словотвірних і синтаксичних засобів тексту оригіналу в тексті перекладу. Необхідно також ураховувати недостатню вивченість комунікативного та стилістичного аспектів перекладу, зокрема передачі емфатичного навантаження комунікативного змісту художнього твору в перекладі.

У перекладознавстві, як і в лінгвістиці не завжди розмежовуються емфатичні, експресивні та емоційні засоби, не зазначаються особливості їх використання в оригіналі та особливо в перекладі. Вивчення цих засобів є важливим як для теорії, так і для практики художнього перекладу загалом, оскільки недостатнє врахування прийомів і засобів вираження емфатичності в тексті часто призводить до неадекватного перекладу та спотворення задуму автора.

Метою статті є з'ясування особливостей відтворення та функціонування емфатичних засобів англійської мови в українському художньому перекладі та їх цілісний аналіз.

Такий підхід допомагає створити картину типологічної загальності емфатичності в художній системі, її трансформації в текстах мовами оригіналу та перекладу. Вивчення способів відтворення емфази засобами цільової мови сприяє поглибленню теорії художнього перекладу. Емфатичність і прийоми її відтворення в перекладі становлять собою важливу перекладознавчу проблему, вирішення якої має велике значення для успішного розвитку теорії художнього перекладу.

Об'єкт аналізу - емфатичні засоби англійської мови, ужиті в художній літературі, та їх переклади українською мовою.

Предметом дослідження є особливості та прийоми перекладу українською мовою

емфатичних засобів в англомовних прозових творах.

Попри інтенсивний розвиток вітчизняного перекладознавства, різновекторність і багатоаспектність наукових пошуків теоретиків перекладу, багато питань ще залишаються не висвітленими. Так, останнім часом значно зріс інтерес до стилістичного аспекту перекладу, що передбачає вивчення способів відтворення емоційного забарвлення оригіналу засобами цільової мови. Значна частка експресії, емоційності, якими характеризується діалогічне або полілогічне мовлення персонажів художнього твору, великою мірою створюється різними емфатичними засобами: граматичними, лексичними та графічними, а іноді й тими та іншими разом.

Наразі питання щодо способів відтворення англійської емфази засобами української мови є однією з лакун вітчизняного перекладознавства, на заповнення якої спрямована ця робота.

Емфатичність в англійській мові зазвичай відтворюється інтонацією та особливими синтаксичними структурами (повтор, еліпс, інверсія тощо). Прислівники англійської мови *even/ навіть, only/ тільки, just/ тільки, лише, просто, саме, alone/один, тільки, yet/(все) ще, still/ще; never/ніколи, так і не* також належать до емфатичних засобів. Емфатичності висловлюванню надають і частки та підсилювальні займенники, зокрема *myself, herself* тощо, які вживаються для акцентування уваги на суб'єкті дії і перекладаються відповідною формою займенника *сам*.

Крім того, емфатичність відтворюєтьсяя словами та фразами, які втрачають своє денотативне (предметно-логічне) значення, унаслідок чого набувають емфатичного забарвлення. До таких слів належать вульгарні шари лексики: лайливі слова, прокляття й т. п., наприклад: *damn, bloody*, що в перекладі мають зберігати своє конотативне значення й передаватися відповідними засобами української мови: *у біса, заради Бога* та іншими, які перекладач уважатиме адекватними відтворювачами експресивної тональності оригіналу. Посилювати речення можуть і фрази на кшталт *upon my word.*

В українській мові емфатичні засоби не такі різноманітні, як в англійській, аналітичність якої дає змогу акцентувати увагу читача не тільки лексичним способом, як це переважно відбувається в українській мові, але й синтаксичним, завдяки чому розсуваються межі дистрибутивних комбінацій і, у свою чергу, розширюється діапазон емфатизаторів. До підсилювальних засобів української мови належать також підсилювальні частки *саме, якраз, же (ж), лише (лиш), тільки, а*. Прикладами підсилювальних слів є *абсолютно, цілком, зовсім, дуже, занадто* тощо, а підсилювальних фраз – словосполучення *в біса, у чорта, заради Бога* та ін. Лексичні повтори, уточнення, ступені порівняння, де є підсилювальний префікс – *най*, також є емфатичними засобами української мови. Графічні засоби, зокрема виділення курсивом або напівжирним шрифтом, використання знаків оклику тощо, теж притаманні українській мові. До підсилювальних конструкцій належать *той, хто…* та *те, що….* А ось такі емфатичні засоби, як інверсія, заперечувальні конструкції, конструкції логічної емфази, підсилювальне *do* вже є переважно англійськими, аломорфність яких у перекладі компенсується за допомогою лексичних трансформацій, додавання або контекстуальної заміни.

Для зручності сприйняття представимо розгляданий матеріал у вигляді порівняльної таблиці (табл.1.1):

Таблиця 1.1

Порівняння засобів відтворення емфази в англійській та українській мовах

Засоби вираження англійської емфази	**Засоби вираження української емфази**
Підсилювальні прислівники: *even, only, just*	Підсилювальні прислівники та частки *ще, саме, якраз, навіть, лише, же (ж), а*
Лексичні посилювачі *really, perfectly,absolutely*	Лексичні посилювачі *дійсно, справді, абсолютно, цілком*
Емфатичні займенники *himself, itself, herself*	Підсилювальні займенники зі значенням *сам*
Словосполучення *… the hell, in the world, upon my word*	Емфатичні словосполучення *якого біса, заради Бога, заради всього святого*
Лексичні повтори	Лексичні повтори
Ступінь порівняння	Ступінь порівняння прикметників з префіксом *-най*
Графічні засоби	Графічні засоби
Конструкції логічної емфази	Емфатичне *саме*
Початкові *whoever, whatever*	Підсилювальні конструкції *той, хто...,те,що..., хто б ні..., щоб ні...*
Інверсія	Відтворюється лексико- фразеологічними відповідниками, зрідка перестановкою членів речення
Емфатичне *do*	Відтворюється

	лексико- фразеологічними відповідниками
Подвійне заперечення	Відтворюється стверджувальною емфатичною конструкцією
Заперечувальна конструкція	Лексичне додавання до заперечу вальної конструкції частки *зовсім*
Емфатичні словосполучення	Сталі відповідники, сполучення частки „ж” із вказівним займенником
Риторичні запитання	Риторичні запитання та констативи із запереченням пресупозиції риторичного запитання

Як видно з таблиці, спектр емфатичних засобів у системі сучасної англійської мови більш різноманітний, ширший, ніж відповідний спектр у системі української мови. Вужчий діапазон лексико-граматичних засобів вираження емфази українською мовою компенсується інтонаційно та/або більшою семантичною (конотативною) місткістю емфатичних одиниць. Однак інколи перекладачі ігнорують емфатичний компонент вихідного повідомлення, що призводить до нейтралізації в перекладі, як-от:

***Whoever** had sent this fax was still on the line**…** waiting to talk* (D. Brown "Angels and Demons", p. 23). – ***Той, хто** надіслав цей факс, був і досі на лінії **...** хотів з ним розмовляти* ("Янголи та демони", пер. А. Кам’янець, с. 17).

Фразопочаткове емфатичне *Whoever* в українському перекладі замінено на стилістично немарковану конструкцію т*ой, хт*о, що ілюструє явище деемфатизації перекладу.

Проте, здебільшого перекладачі все ж намагаються підібрати адекватний відповідник для збереження емфатичного потенціалу оригіналу, наприклад:

*Yes, sir, you **damn** well do. You want to explain yourself?* (D. Brown "Angels and Demons", p. 23). – *Готовий, **чорт забирай.** Ви можете пояснити, що це все означає?* ("Янголи та демони", пер .А. Кам’янець, с. 18).

Як і більшість лайливих слів, підсилювальне *damn* – полієквівалентне, тому перекладач підібрав відповідник з урахуванням комунікативної мети висловлювання та контексту. Вибір виразу *чорт забирай* можна вважати достатньо виправданим та обгрунтованим, проте слово *чорт* уважається закоріненим в українській мові русизмом.

Комунікативна ситуація значною мірою полегшує процес прийняття перекладацького рішення, яке нерідко опирається тільки на наявний контекст, як наприклад:

*Oh, please don’t, Bil – I ain’t **ever** going to tell* (M. Twain "The Adventures of Huckleberry Finn", p. 73). – *Ой, прошу ж тебе, не треба, Білле! **Їй-богу, я нікому й словечка** не скажу!* ("Пригоди Гекельбері Фінна", пер. О. Тараненко, с. 278).

В англійському оригіналі емфатичність передана підсилювальним *ever*, а в українському перекладі – вигуком *їй - богу,* що надає цільовому тексту більшої виразності та дещо одомашнює його.

Нерідко емфаза має комплексний характер, як у наведеному нижче прикладі, де автор оригіналу послуговується декількома способами мовного підсилення в межах вузького контексту:

*You never said no **truer** thing’n that, you bet* (M. Twain "The Adventures of Huckleberry Finn", p. 73). – *Авжеж, не скажеш! Це таки **щира правда, можу ручитися**!* ("Пригоди Гекельбері Фінна", пер. О. Тараненко, с. 278).

Емфатичність вихідного речення створюється за допомогою використання порівняльного ступеню *truer*, підсилювальної фрази *you bet* та подвійного заперечення *never ... no*. Вдаючись до антонімічного перекладу, який частково нівелює емфатичність оригіналу, О.Тараненко надолужує втрачене за допомогою додавання лексеми-підсилювача *щира.* Емфатичний вираз *you bet* відтворено за допомогою узусного відповідника.

У процесі іншомовного перестворення емфази перекладачі нерідко добирають лексичні та граматичні засоби не паралельні до відповідних засобів оригіналу:

*When we got **pretty** close to the cross – hull door, there was the skiff, sure **enough!*** (M. Twain "The Adventures of Huckleberry Finn", p. 83) – *Тільки-но ми **підлізли впритул** до дверей рубки, зирк – аж там човен!* ("Пригоди Гекельбері Фінна", пер. О. Тараненко, с. 298).

Тут спостерігаємо емфатичну асиметрію між вихідним і цільовим реченнями. Якщо в оригіналі використані слова-підсилювачі *pretty* та *enough*, то в українському варіанті натомість вжито *тільки-но* та *зирк – аж там...,* що надають емфатичності перекладу, однак не роблять його еквівалентним ориг
іналові. Симетрія наявна лише на рівні графічного вираження емфази − знаків оклику.

Отже, експресивність тексту передбачає вплив останнього на читача, у той час як емфатичність є суб’єктоорієнтованою категорією та виражає авторське ставлення до подій, які описуються не в усьому тексті, а в конкретному вислові або реченні. Завданням перекладача є адекватно донести зміст оригіналу до читача, зберігаючи експресивність та емфатичність оригіналу, при цьому не змішуючи та не підміняючи емфатичні засоби засобами експресивності й навпаки.

Перспективою нашого дослідження є вивчення функціонування емфатичних конструкцій в публіцистичних текстах англомовних та україномовних видань.

Література

1. Беляева М. А. Грамматика английского языка [Електронна версія] / М.А. Беляева. − Режим доступу: http://www.classes.ru/grammar/

2. Электронная Энциклопедия «Кругосвет». − Режим доступу: http://wwvv.krugosvet.rU/articles/66/l 006647/1006647a! .htm.

3. Михельсон Т. Н. Грамматика английского языка [Електронна версія] / Т. Н. Михельсон, Н. В. Упенская. − Режим доступу: http://www.classes.ru/grammar/35.Prakticheskiy_kurs_grammatiki_angliyskogo_yazyk a/06/M